

Sluttstrek for et biografisk engasjement

OLAV GUTTORM MYKLEBUST

I

Min interesse for H. P. S. Schreuder – det er ham det biografiske engasjement i overskriften sikter til – ble for alvor vakt i begynnelsen av 1940-årene, i forbindelse med den fremstilling av den norske misjon i Syd-Afrika som ledelsen i Det norske misjonsselskap (NMS) hadde anmodet meg om å skrive for jubileumsverket 1842–1942. Gjennom arkivforskning og andre studier ble det klart for meg at det tradisjonelle bilde av Schreuder som høykirkelig teolog og maktglad misjonsleder ikke var i samsvar med den historiske virkelighet, og at en rehabilitering av ham derfor i høy grad var på sin plass. Arbeidet for en ny vurdering av mannen og hans verk, som med mange og lange avbrytelser kom til å strekke seg over et halvt sekel, var ikke uten alvorlige konflikter, men manglet heller ikke humoristiske pointer.

Redaksjonskomitéen av NMS-festskriftet, sammensatt av representative personer i hovedstyret og sentraladministrasjonen, var sterkt kritisk til min fremstilling av Schreuder, og anmodet meg om å modifisere denne på vesentlige punkter. Det gikk ikke an, ble det hevdet, at det i et verk som dette ble gjort gjeldende vidt forskjellige oppfatninger av Schreuders person, synsmåter og misjonærgjerning, nemlig den tradisjonelle – og ifølge redaksjonskomitéen definitive – og min nye. Til dette kunne jeg bare svare at min forståelse av Schreuder var et resultat av inngående og omfattende undersøkelser, og at jeg derfor måtte fastholde den. På grunn av den kritikk som fremstillingen av Schreuder i de to første bind av festskriftet (og i boken om «forhistorien») ble møtt med fra innflytelsesrikt hold innen NMS, ba generalsekretæren meg om å tilføye i mitt bidrag et kapittel om «Schreuders personlighet og innsats». Med det resultat at da boken med mitt bidrag var kommet ut, kritiserte enkelte anmeldere meg for å ha gitt Schreuder en altfor bred plass!

Den sosiologiske resp. kirkepolitiske bedømmelse av Schreuder som hittil har vært den bestemmende, yder ham *ikke* den rettferdighet han har krav på. Selvsagt må også han forstås ut fra det miljø som preget ham, og den tid han tilhørte, men med det er ikke alt sagt. Hans situasjon var unik, hans innsats likeså. *Pionérens* situasjon, *pionérens* innsats. En skildring av ham under en annen synsvinkel enn denne må nødvendigvis bli ikke bare ufullstendig, men urettferdig. Skulle jeg ha skrevet Schreuders biografi i dag, ville jeg – nettopp ut fra det som her er nevnt – ha understreket langt sterkere de *psykologiske* aspekter i hans liv og verk.

En samtale jeg hadde med Sverre Steen sommeren 1944 ble ikke uten betydning for mine Schreuder-studier. Emnet for samtalen var forutsetningene for å skrive en god biografi. Den store historiker mente at biografen må være engasjert i sitt forhold til den person han skildrer, det være seg negativt eller positivt. Da jeg antydte noe om at sakligheten med dette kunne komme til å lide, svarte han at den ikke ville det så sant biografen var oppmerksom på denne fare. Resultatet av samtalen var for meg éntydig: Hadde man hittil, slik jeg så det, skildret Schreuder ut fra en «negativ» holdning til ham, måtte oppgaven nå være å skildre ham ut fra en «positiv» forståelse av ham.

II

I sin doktoravhandling «Contact and Conflict. Norwegian Missionaries, the Zulu Kingdom and the Gospel 1850–1873» (1987), skriver Torstein Jørgensen bl.a. at han har forsøkt å finne ut om det finnes en muntlig tradisjon vedr. de mer fremtredende norske misjonærer, i form av «izibongo» (lovprisninger), men at hans informanter – tre eldre zulu-prester – ikke kunne gi ham nærmere opplysninger i denne sak. Når det gjelder H. P. S. Schreuder, er en slik muntlig tradisjon en kjensgjerning. Jeg viser til praktverket «Zulu Könige» (1983): Fire sanger, sunget ved folkelige festsamvær, nedskrevet av Siphos Sithole og oversatt av Hans-Jürgen Becken (fhv. misjonær blant zulufolket), – med fem tresnitt i farger av kunstneren Lucky Sibiya. (Boken kom meg i hende først etter at min Schreuder II var kommet ut.)

Siphos Sithole, en kristen zuluer og skaper av en rekke nasjonale «dialogspill», skrev de fire sanger i nøye tilknytning til stoff han hadde overtatt gjennom muntlig tradisjon. Siden han ikke hadde en sønn å overlate dem til, ga han dem til misjonæren med disse ord: «Du er min sønn, Ndaba. Du skal ta vare på min arv og sørge for at den blir ført videre, – her i Kwa Zulu og hinsides havet.»

De fire konger som skildres, er Shaka, Dingane, Mpande og Cetshwayo. Av disse er det Mpande som i sammenhengen her har størst

interesse. Kapitlet om ham bærer overskriften «Zulukongen og misjonærene», og fremstiller – i form av vekselang mellom sanger og kor – syv situasjoner i møtet mellom den kristne misjon og det uavhengige, nasjonale zulukongedømme. Når det i slutten av kapitlet refereres til de første misjonærer fra Hermannsburg-misjonen (som gjennom Schreuder oppnådde makthaverens samtykke til å slå seg ned i hans land), og likeså til Maqhamuselas martyrdød på den norske misjonsstasjon Eshowe (en begivenhet som fant sted først under den følgende konge), – er det fordi samtlige situasjoner sees i ett perspektiv, dvs. som scener i ett og samme drama.

Nedenfor gjengis, med oversetterens tillatelse, den del av kapitlet hvor Schreuder direkte omtales (S = sanger, K = kor):

- S: Det var den gang ingen misjonærer i Kwa Zulu
K: Noe slikt ville Kongen aldri tillate
S: I Natal ventet de likevel på sin time
K: De innsatsberedte hvite misjonærer
S: En streng misjonær var bosatt i Mapumulo
K: Den norske misjonær, Schreuder var hans navn
S: Hans buskede øyebryn ga hans blick et hardt uttrykk
K: Selv idag skjelver zuluene for hans bilde
S: Hans øyne så ofte mot Tugela-dalen
K: I det lukkede Kwa Zulu
S: Den strenge misjonær red en gang til Kongen
K: En besværlig reise over berg og dal
S: Etter syv dager nådde han kongsgården
K: Den strenge Kongens by
S: Tre dager ventet han på å få audiens
K: Kirkens tålmodige sendebud
S: Da sto de overfor hverandre, ansikt til ansikt
K: Folkenes strenge, sterke menn
S: «Store Konge, tillat meg å undervise ditt folk»
K: Et uselvisk tilbud
S: Kongen dekreterte: «Det skal aldri skje»
K: Han fryktet de hvites landhunger
S: Han sendte bud til alle zulustammene
K: Så viktig var den avgjørelse han hadde tatt
S: De sa: «Den som vil bli en kristen, må dø»
K: Det ga hans folk liten mulighet til å velge
S: Misjonæren red tilbake til Mapumulo
K: Til tross for sine buskede øyebryn uten resultat
S: Men han ga ikke opp håpet

K: Håpet på et kristent Kwa Zulu
 S: Den strenge misjonær fikk bud om Kongen
 K: Beretningen om den dødelige sykdom
 S: Han pakket Bibel og medisin i sadelvesken
 K: Livets vann for den døende Konge
 S: Han jaget sin hest over berg og dal
 K: Denne gang klarte han det på fem dager
 S: Gjennom den gråtende skare gikk han rett til den sykes hytte
 K: Ingen stilte seg denne gang i veien for ham
 S: Han behandlet Kongen med medisin og bønn
 K: Den barmhjertige samaritan
 S: I tre dager våkte han hos ham dag og natt
 K: Den tålmodige, kristne misjonær
 S: Den fjerde dag kom Kongen ut fra hytten
 K: Livets ånder vendte tilbake i ham
 S: Han sa til Schreuder: «Du har hjulpet meg»
 K: Stener falt fra de forsamledes hjerter
 S: «Velg deg et sted og lær mitt folk»
 K: Legemisjonærens vakreste lønn
 S: «Din sterke Gud kan helbrede og redde»
 K: Slik ble Kwa Zulu åpnet for misjonen gjennom medisinflasken

III

Torstein Jørgensens bok er et vesentlig bidrag til forståelse av «norsk misjon og afrikanske samfunn». Under denne tittel har Historisk Institutt ved Universitetet i Trondheim, med professor Jarle Simonsen som initiativtaker og leder, gjennomført et forskningsprosjekt som det har høstet megen anerkjennelse for både her i landet og internasjonalt. Simonsen vil være kjent bl.a. som forfatter av boken «Afrikas historie – nye perspektiver» (1983), en forbilledlig fremstilling hvor også den kristne misjon og den religiøse forandring som denne har ført med seg, blir behørig behandlet.

Misjonen, skriver Simonsen, er en del av norsk historie. Den «har skapt et internasjonalt engasjement i brede kretser, og vært med og formet vår oppfatning av fremmede kulturer utenfor Europa». Han beklager at denne virksomhet bare i liten grad har fanget oppmerksomheten i det norske historikermiljø. Simonsen har hatt dyktige medarbeidere, for Syd Afrikas vedkommende historikerne Per Hernæs, Thomas Børhaug og Endre Sønstabø. Han har også trukket misjonsforskere inn i undersøkelsen for på denne måte å dra nytte også av deres innsikt og vurdering.

Om Schreuders plass i det nevnte forskningsprosjekt kan det sies meget positivt. Kjennskapet til materialet som omtalen av ham avspeiler, er imponerende. Kanskje enda mer beundringsverdig er den vilje til forståelse som så klart legges for dagen. De ulikheter som finnes i bedømmelsen av ham, gjør bare bildet av ham mer levende, mer nyansert. At det også er uttalelser jeg er uenig i, er bare naturlig.

Godt og vel en tredjedel av den del av undersøkelsen som omhandler Syd Afrika, er skrevet av Per Hernæs. Hans fremstilling av Schreuder er saklig og sober, på én og samme tid positiv og kritisk. Særlig må behandlingen av det kontroversielle spørsmål om Schreuder som «politiker» resp. «imperialist» berømmes. Hans sammenfattende ord om dette fortjener å bli sitert i sin helhet:

«Schreuders primære interesse var å virke som misjonær. Men omstendighetene tvang ham til også å være politiker. Og som politiker hadde han *en* rettesnor: Hva han til enhver tid vurderte som mest tjenlig for misjonen. Schreuder kan neppe beskyldes for å ha drevet et kynisk, beregnende taktisk spill. Men hans handlingsmønster har klare pragmatiske trekk. Å sikre zulumisjonens eksistens var et absolutt *imperativ for Schreuder. Og for å oppnå dette måtte han rette seg inn* etter de praktiske betingelser som framsto ved de ulike korsveger. Han drev det muligens kunst. Han tok ikke utgangspunkt i prinsipper, men i det som for ham fortonet seg som realiteter som ikke var til å komme utenom dersom han skulle nå sitt mål. I denne forstand kan Schreuder betegnes som realpolitiker. Men samtidig skal det også sies at han forsøkte å finne løsninger som han etter egen oppfatning mente ville være til beste for det folk han hadde lært å kjenne gjennom nærmere 30 års misjonsvirksomhet i Zululand. Hans holdning bærer nok preg av en viss paternalisme, men *oppriktigheten i hans intensjoner er det neppe noen grunn til å betvile.*»

IV

Ludvig Munthe, hvis studier i Madagaskars historie har skaffet ham internasjonal anerkjennelse, gjorde meg i 1986 oppmerksom på at det i Overland Commercial Gazette, Mauritius' handels- og sjøfartstidende, finnes meddelelser om Schreuder, skrevet av avisens korrespondent i Tamatave, Madagaskar. Riksarkivet på Mauritius, som jeg kontaktet i saken, sendte meg etter anmodning kopier av de numre hvor Schreuder er omtalt. Det gjelder hans opphold på Mauritius i 1865 i den hensikt å skaffe seg nærmere opplysninger om Madagaskar og misjonen der, men særlig Madagaskar-reisen i 1867, da grunnlaget ble lagt for den norske misjon på øya. Noe egentlig nytt om Schreuder kan man ikke si at dette materiale inneholder, men det meddeler viktige trekk til forståelse av det *miljø* som den norske misjon ble konfrontert med og bestemt av i etableringsfasen, i første rekke forholdet mellom uavhengig, nasjonal statsmakt og europeisk imperialisme.

Mest interessant er nok den beskrivelse korrespondenten, en skarp

iakttager, gir av sitt første møte med Schreuder (Madagaskar 27. juli 1867). Det lyder slik:

«Etter 12 dagers reise fra Natal, Syd Afrika, ankom idag det norske, lutherske misjonsskip «Elieser», for å landsette en herre som kapteinen foresilte for meg som biskop . . . (et skandinavisk navn som det ikke var mulig å uttale), – en luthersk biskop, tilknyttet den lutherske misjon i Syd Afrika. Biskopens hensikt synes å være å reise til hovedstaden i et religiøst anliggende, og så vende tilbake til Syd Afrika. Skipet vil vente på ham til han er tilbake i Tamatave. Det var også en misjonær ombord, og noen damer (sannsynligvis norske). Etter biskopens bestemmelse ble hova-tolderne rikelig traktert med mat i stedet for alkoholholdige drikker (siden skipet var et avholdsskip). Mens tolderne ble igjen på skipet for å nyte sitt overdådige måltid, tok jeg tillands med skipsbåten, sammen med kapteinen og biskopen, som etter å ha avlagt visitt hos den engelske konsul og misjonenes agenter i Tamatave, gikk ombord igjen. To norske misjonærer oppholder seg allerede i hovedstaden, og formålet med biskopens reise er nok å skaffe tomt til bygging og å organisere misjonsvirksomheten. Ifølge biskopen er skipet et misjonsskip, dvs. tilhørende misjonærene og benyttet av dem til å reise fra sted til sted. Kaptein og mannskap er selvsagt i høy grad religiøse og lutherske, og deres oppførsel later til å være enklere og mindre affektert enn den jeg har funnet hos medlemmene av andre religiøse samfunn, hvis skikker jeg har hatt anledning til å studere siden jeg bosatte meg i Tamatave. Det må imidlertid tilføyes at biskopen synes å være i besittelse av en god porsjon verdslig klokskap, blandet med sunn fornuft og kristelig omsorg – egenskaper som uten tvil vil komme ham til nytte i hans gjerning blant et så kløktig folk som hovaene.»

HENVISNINGER OG NOTER

Vedr. I

Det «biografiske engasjement» det refereres til, er bøkene H. P. S. Schreuder. Kirke og misjon (1980) og *En var den første. Studier og tekster til forståelse av H. P. S. Schreuder (1986) samt avsnittene om Schreuder i Det norske misjonsselskaps historie i Sør-Afrika, i Det norske misjonsselskaps historie i hundre år bd. III (1949) s. 5–187, – og et stort antall artikler om Schreuder i tidsskrifter og oppslagsverk.*

Sverre Steens «biografiske» forståelse er nærmere utviklet i bl.a. *Historisk Tidsskrift* 1942 s. 430ff, særlig 443.

Vedr. II

Torstein Jørgensen: *Contact and Conflict* (1987) s. 373. En kritisk vurdering av avhandlingen, skrevet av Jarle Simensen, finnes i *Norsk tidsskrift for misjon* 1988 s. 166–183.

Zulu Könige (1983) er utgitt på Verlag der Ev.-Luth. Mission Erlangen. Egede Instituttets bibliotek har et eksemplar av verket.

Brev fra Hans-Jürgen Becken til forf. 2/3 1987, 24/10 1989 og 6/11 1989. Om izibongo-tradisjonen se Carl F. Hallencreutz i *Journal of Religion in Africa* XIX 1 (1989) s. 73ff.

Vedr. III

J. Simensen (red.): Norsk misjon og afrikanske samfunn. Sør-Afrika ca. 1850–1900 (1984) foreligger også i en engelsk utgave. Jfr. J. Simensen i *Journal of Religion in Africa* XVI 2 (1986) s. 83–99.

Om ønskeligheten av et samarbeid mellom faghistorikerne og misjonsforskerne om misjonen som faktor i folkenes liv, se O. G. Myklebust i *Norsk tidsskrift for misjon* 1977 s. 72.

Vedr. den siterte uttalelse av Hernæs om Schreuder se op. cit. s. 127. Når Hernæs skriver (s. 124, jfr. 126) at min uttalelse i Schreuder I s. 278 om Schreuders ønske om en ordning, etter den britiske seier i 1879, som kunne sikre zuluenes fortsatte eksistens som nasjon, kan misforstås, vil jeg gjerne presisere at jeg skjelner mellom «nasjon» og «stat». Det er full enighet mellom oss i dette spørsmål.

Vedr. IV

«Kapteinen» er den idé- og fargerike Ludvig Larsen, skildret av Ludvig Munthe i *Det levende Ordet*. Festskrift til Åge Holter (1989) s. 149–160. Om Larsens syn på Schreuder se hans bok *Livet før Døden* (1894) s. 105f.

Olav Guttorm Myklebust, f. 1905, cand. theol. 1929, dr. theol. 1956, professor i misjonsvitenskap ved Det teologiske Menighetsfakultet og leder av Egede Instituttet 1946–74. Har utgitt en rekke bøker innen emnene misjonsvitenskap og økumenikk. Æresmedlem Egede Instituttet, Nordisk institutt for misjonsforskning og ekumenisk forskning og International Association for Mission Studies.

Conclusion of a biographical involvement

Summing up half a century of research on the controversial missionary Schreuder, the author evaluates and comments on material which has appeared after his own studies were completed.